SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

Solidarność pokoleń w perspektywie strategicznej państwa

Klimczuk, Andrzej

Veröffentlichungsversion / Published Version
Sammelwerksbeitrag / collection article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:
Klimczuk, A. (2013). Solidarność pokoleń w perspektywie strategicznej państwa. In A. Kubów, & J. Szczepaniak-Sienniak (Eds.), *Polityka rodzinna a polityka rynku pracy w kontekście zmian demograficznych* (pp. 190-205). Wrocław https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-418202

Nutzungsbedingungen:
Dieser Text wird unter einer Free Digital Peer Publishing Licence zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den DiPP-Lizenzen finden Sie hier:
http://www.dipp.nrw.de/lizenzen/dppl/service/dppl/

Terms of use:
This document is made available under a Free Digital Peer Publishing Licence. For more Information see:
http://www.dipp.nrw.de/lizenzen/dppl/service/dppl/

gesis Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften

Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft

A. Klimczuk, *Solidarność pokoleń w perspektywie strategicznej państwa (Solidarity between Generations in Strategic Perspective of State)*, [in:] A. Kubów, J. Szczepaniak-Sienniak, *Polityka rodzinna a polityka rynku pracy w kontekście zmian demograficznych*, "Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu" Issue 292, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013, pp. 190-205.

Andrzej Klimczuk

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Solidarność pokoleń w perspektywie strategicznej państwa

Streszczenie:

Celem artykułu jest przybliżenie koncepcji solidarności pokoleń w kontekście wyzwań procesu starzenia się ludności na początku XXI wieku. Utrzymanie pozbawionych konfliktów relacji pokoleniowych jest kwestią wymagającą wspólnych interwencji podmiotów publicznych, komercyjnych i pozarządowych. Dlatego też w opracowaniu, po omówieniu znaczeń pojęcia pokolenie i typów relacji międzypokoleniowych, zostaną wskazane modele polityki relacji międzypokoleniowych. Opis uwzględnia działania na poziomie międzynarodowym, krajowym oraz regionalnym i lokalnym. W dalszej części analizie poddane zostaną główne założenia działań na rzecz solidarności pokoleniowej z wybranych dokumentów projektu cywilizacyjnego „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności". Podsumowanie obejmie rekomendacje praktyczne i badawcze w zakresie polityki rodzinnej i rynku pracy.

Słowa kluczowe:

perspektywa cyklu życia, polityka społeczna wobec starości i ludzi starych, społeczeństwo dla ludzi w każdym wieku, „srebrna gospodarka"

1. Wprowadzenie

Obserwacja długookresowych tendencji demograficznych stanowi przesłankę do bliższego zainteresowania demografią relacji międzypokoleniowych. W artykule zwrócono uwagę na koncepcję solidarności pokoleń (dalej: SP). Zostanie omówiona zwłaszcza w odniesieniu do wyłaniających się na początku XXI wieku wyzwań dla rodzin i rynku pracy związanych z procesem starzenia się ludności. W tym kontekście SP jest stanem wymagającym działań ukierunkowanych na utrzymanie pozytywnych relacji między generacjami. Zapobieganie konfliktom pokoleń, dyskryminacji ze względu na wiek i innym przejawom dezintegracji można uznać za kwestię socjalną, której rozwiązaniu sprzyja współpraca podmiotów publicznych, komercyjnych i pozarządowych. Podjęta zostanie próba konceptualizacji pojęć dotyczących pokolenia i relacji międzypokoleniowych. Następnie omówione zostaną możliwości interwencji w ramach

różnych modeli polityki relacji międzypokoleniowych (dalej: PRM) i główne cechy działań w tym zakresie na poziomie międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym na podstawie publikacji i dokumentów krajowych i zagranicznych instytucji badawczych, jednostek administracyjnych i ośrodków eksperckich. Ostatnią część opracowania stanowi krytyczna analiza głównych założeń SP uwzględnionych w wybranych dokumentach projektu cywilizacyjnego „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności" oraz dokumentów strategicznych rządu polskiego. W zakończeniu zostaną omówione najważniejsze wnioski oraz możliwe kierunki dalszych badań dotyczące styku polityki rodzinnej i rynku pracy.

2. Koncepcja pokolenia i solidarności pokoleń

Pojęcie pokolenia (generacji) nie jest wykorzystywane w literaturze przedmiotu w sposób jednoznaczny. Na wielość interpretacji pojęcia wskazuje klasyczna typologia autorstwa M. Ossowskiej[1]. Poszczególne sposoby określania różnią się cechami jednostek i grup, które to pojęcie może obejmować, a w konsekwencji zakresem analizy (tab. 1). Współcześnie proponowane są zbliżone ujęcia[2].

Tabela 1. Główne znaczenia, cechy i wymiary pojęcia pokolenie

Znaczenie	Główne cechy	Zakres analizy
Ogniwo w ciągu genealogicznym	biologiczna zależność pomiędzy rodzicami a dziećmi; miejsce w schemacie pokrewieństwa	rodzina
Ogniwo w ciągu kulturowym	podział ról społecznych analogiczny do relacji rodzice-dzieci, np. nauczyciel-uczeń	krąg kulturowy
Zbiór osób w zbliżonym wieku, w przedziale trzeciej części stulecia	założenie, że ojciec jest przeciętnie o 33 lata starszy od dzieci	społeczeństwo
Zbiór osób w poszczególnych fazach życia	ujęcie ahistoryczne; porównywanie analogicznych grup wieku w różnych epokach i społeczeństwach; przechodzenie tych samych osób przez różne fazy ich życia	społeczeństwo
Wspólnota postaw i hierarchii wartości	ujęcie historyczne; wspólne przeżycia i doświadczenia, np. wojna, przełom ustrojowy	społeczeństwo

Źródło: opracowanie na podstawie M. Ossowska, *Koncepcja pokolenia*, „Studia Socjologiczne" 1963, nr 2, s. 62.

[1] M. Ossowska, *Koncepcja pokolenia*, „Studia Socjologiczne" 1963, nr 2, s. 47-51 (cyt. za: B. Szatur-Jaworska, *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, ASPRA-JR, Warszawa 2000, s. 62).
[2] Por. P. Szukalski, *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 12-14.

Zdaniem Ossowskiej trzecie rozumienie – zbiór osób w zbliżonym wieku, określonym w przedziale trzeciej części stulecia – jest sztuczne i nieużyteczne. Do tego, choć podejścia akcentujące „poszczególne fazy życia" oraz „wspólnotę postaw i hierarchii wartości" dotyczą analiz większych zbiorowości, jednak służą innym celom. Pierwsze jest ahistoryczne, przez co pozwala na analizy demograficzne i ekonomiczne istotne na gruncie polityki społecznej. Znaczenie to można odnosić do stosowanego w krajowej statystyce publicznej rozkładu ludności według wieku ekonomicznego, czyli podziału na ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), produkcyjnym (18-59/64 lat; po reformie emerytalnej 18-67 dla obu płci) i poprodukcyjnym (60+/65+; po reformie emerytalnej 67+). Pokolenie w ujęciu historycznym odnosi się zaś do mniej uchwytnych, subiektywnych cech, jakimi są przeżycia i doświadczenia wspólne dla szerszej zbiorowości. W tym znaczeniu termin ten zbliża się do pojęć „grupy wieku" i „kategorii społecznej", choć nie jest z nimi tożsamy[3]. Tak rozumiane pokolenie to nie zbiorowość, lecz zachowanie zbiorowe – forma aktywności o mniejszej złożoności niż działania zbiorowe, ruchy społeczne i działania zorganizowane[4]. Odróżnia je od nich kolejno brak: wspólnych celów i koordynacji, ukierunkowania na zmianę społeczną oraz instytucjonalizacji. Fenomen pokolenia może jednak pozwolić na wyłonienie się tych cech, a przez to wyższych poziomów organizacji.

Próby uporządkowania pojęć dotyczących relacji międzypokoleniowych podjął P. Szukalski[5]. Za istotne uznaje się rozróżnienie znaczeń terminów: relacja, więź, solidarność i kontrakt międzypokoleniowy (tab. 2). Relacje i kontrakt są wolne od wartościowania, podczas gdy więź i solidarność są nacechowane pozytywnie. Istnieją też pojęcia pochodne o konotacjach pozytywnych (integracja) i negatywnych (wojna, konflikt, dezintegracja)[6]. Występowanie sprzeczności prowadzi do ambiwalencji międzypokoleniowej – współistnienia odmiennych postaw i sposobów myślenia o relacjach pokoleniowych na poziomie mikro (poszczególnych rodzin) i makro (całych społeczeństw).

[3] Zob. A. Klimczuk, *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*, Wiedza i Edukacja, Lublin 2012, s. 19-23.
[4] P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2002, s. 175, 154, 173.
[5] P. Szukalski, *Czym jest solidarność międzypokoleniowa?*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wyd. Biblioteka, Łódź 2010, s. 74-91; P. Szukalski, *Solidarność pokoleń…*, s. 47-80.
[6] P. Szukalski, *Solidarność pokoleń…*, s. 49-50.

Tabela 2. Typy relacji międzypokoleniowych i zakres ich obowiązywania

Pojęcie	Główne cechy	Zakres zobowiązań
Relacja	ogół stosunków pomiędzy jednostkami lub grupami z różnych pokoleń; interakcje, opinie, postawy, stereotypy	brak zobowiązań
Więź	poczucie łączności biologicznej, kulturowej, ekonomicznej z innymi pokoleniami; pozytywne nastawienie wobec jednostek należących do innych pokoleń	postawa „powinniśmy coś zrobić”
Solidarność	wzajemna odpowiedzialność wobec innych pokoleń; uwzględnianie w podejmowanych działaniach interesów, potrzeb i opinii innych generacji	postawa „musimy coś zrobić”
Kontrakt/umowa	spisane lub nie reguły redystrybucji wyznaczników statusu społecznego (bogactwo, władza, prestiż) pomiędzy pokoleniami	postawa „zróbmy to i to”

Źródło: opracowanie na podstawie P. Szukalski, *Czym jest solidarność międzypokoleniowa?*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wyd. Biblioteka, Łódź 2010, s. 87-88; P. Szukalski, *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 47-49.

P. Szukalski wyróżnia trzy perspektywy definiowania SP – nauk o: rodzinie, ekonomii i polityce społecznej[7]. W artykule przyjęto ostatnią, która dotyczy polityki wobec starości i ludzi starych, potencjału opiekuńczego rodziny oraz tworzenia i wdrażania zbiorów działań na rzecz pokojowych relacji międzypokoleniowych. Zasadna jest bowiem analiza interwencji ograniczających dezintegrację i konflikty międzypokoleniowe postrzegane jako istotna kwestia socjalna w ujęciu przedmiotowym[8]. Świadczy o tym złożoność skutków procesu starzenia się ludności, a zarazem wyzwań wymagających współdziałania podmiotów publicznych, komercyjnych i pozarządowych. Kluczowy jest tu wskaźnik „obciążenia” ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym. Wzrost jego wartości dotyczy negatywnych i konfliktogennych zmian w relacjach, jak: utrata stabilności finansów publicznych, wzrost obciążeń osób młodych podatkami i składkami na ubezpieczenia zdrowotne, różnicowanie hierarchii

[7] Zob. P. Szukalski, *Czym jest solidarność…*, s. 78-84; P. Szukalski, *Solidarność pokoleń…* , s. 53-58.
[8] Zob. J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Elipsa, Warszawa 2001, s. 12-13.

wartości i preferencji politycznych[9]. Zmianom tym towarzyszą procesy integracji systemowej (przeciwne integracji społecznej; dotyczą instrumentalizacji i urynkowienia relacji i działań zastępujących wartości, normy i porozumienia zapośredniczone przez świadomość ludzi)[10] i występowanie wielokierunkowej dyskryminacji ze względu na wiek (współistnienie dyskryminacji okazywanej przez osoby młode, dorosłe i starsze)[11]. Jednocześnie kryterium „obciążenia" jest krytykowane, gdyż, jako określone w połowie XX wieku, staje się mniej użyteczne w analizach społeczeństw postindustrialnych[12]. Zakłada się też, że obserwowane zmiany demograficzne doprowadzą do wzrostu wielopokoleniowości i wymuszą współpracę pokoleń[13]. Na przełomie XX i XXI wieku obserwuje się też przemiany w cyklu życia. Kolejne generacje cechuje: skrócenie okresu aktywności ekonomicznej i jego zbliżenie wśród kobiet i mężczyzn, wydłużenie faz edukacji i emerytury, wzrost elastyczności i różnorodności godzin i warunków pracy[14]. Etapy edukacji, pracy i wypoczynku przebiegają bardziej równolegle i sekwencyjnie, przez co instytucje polityki społecznej powinny uwzględniać swobodę tworzenia jednostkowych biografii.

3. Modele polityki relacji międzypokoleniowych

Poprzez politykę relacji międzypokoleniowych (PRM) rozumieć można zbiory działań ukierunkowane na kształtowanie i wdrażanie określonego kontraktu między pokoleniami. Dotyczy ona ustanawiania i utrzymywania „reżimu" – zasad określających kształt relacji międzypokoleniowych, spisanych lub nie, zasad obecnych w prawie, religii, etyce i obyczaju[15]. PRM to prowadzenie dyskursu (negocjowanie z wykorzystaniem argumentów etycznych i ideologicznych) nad skalami, kierunkami i środkami redystrybucji zasobów między generacjami. Może być narzucana siłą lub przemocą symboliczną przez jedne pokolenia innym lub tworzona wspólnie poprzez dialog.

[9] Zob. A. Klimczuk, *Bariery i perspektywy integracji międzypokoleniowej we współczesnej Polsce*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wyd. Biblioteka, Łódź 2010, s. 95-99.
[10] Tamże, s. 99-101.
[11] Tamże, s. 101-103.
[12] Zob. A. Klimczuk, *Kapitał społeczny…*, s. 32.
[13] Szczegółową analizę przeprowadził P. Szukalski, *Solidarność pokoleń…*, s. 22-43.
[14] G. Naegele i wsp., *A new organisation of time over working life*, Eurofound, Dublin 2003, s. 37-43.
[15] Por. P. Szukalski, *Solidarność pokoleń…*, s. 48.

Pojęciem zbliżonym, lecz o węższym zakresie, jest integracja międzypokoleniowa[16]. Dotyczy działań na rzecz scalania, łączenia jednostek i grup reprezentujących odmienne pokolenia, a przez to wzrostu siły więzi i SP. Działania te dotyczą zwiększania świadomości współzależności pokoleń i uwzględniania efektów wyborów i działań osób i grup z jednych pokoleń na inne. Integracja pośrednio wpływa na reguły kontraktu. Do jej analiz można stosować koncepcję C. Offe, który wskazuje na kulturowe, gospodarcze i polityczne formy integracji oraz przejawy na poziomach makro-, mezo- i mikrostrukturalnych (tab. 3)[17]. Podejście to wzbogaca analizę w ujęciu historycznym i ahistorycznym oraz akcentuje poziom mezo – między państwem i rodziną, a przez to badania i działania w społecznościach lokalnych, partiach politycznych, organizacjach pozarządowych i korporacjach zawodowych[18].

Tabela 3. Formy i poziomy integracji społecznej

Formy integracji	**Przejawy integracji na poziomach społeczeństwa**		
	makro	**mezo**	**mikro**
Kulturowa	świadomość jedności znajdująca odbicie w historii, języku, tradycji, religii	występowanie ideologii i partii, które w swoim działaniu i programach kierują się wartościami kulturowymi	antropologiczna podstawa do działania społecznego, czyli kulturowa tradycja kształtująca tożsamość jednostek
Gospodarcza	zdolności wytwórcze do zaspokojenia potrzeb materialnych i poziomu bezpieczeństwa socjalnego	występowanie partii i organizacji, które swoją tożsamość i program ujmują w kategoriach ekonomicznych	racjonalnie realizowane interesy i potrzeby klientów państwa opiekuńczego
Polityczna	powszechność instytucji zdolnych do tłumienia, regulowania i centralizacji konfliktów politycznych drogą konstytucyjnych regulacji prawnych	koncentracja partii i organizacji na pewnych zasadach oraz instytucjach ładu prawnego i konstytucyjnego	zdolność obywateli do zapewnienia sobie ochrony swych praw w działaniu rozumnym i regulowanym przez instytucje

Źródło: C. Offe, *Drogi transformacji*, PWN, Kraków 1999, s. 184.

Za szerszą koncepcję pozwalającą na projektowanie i analizę PRM można uznać model zaproponowany przez Z. Woźniaka dotyczący polityki społecznej wobec starości i

[16] Por. P. Szukalski, *Czym jest solidarność…*, s. 87; P. Szukalski, *Solidarność pokoleń…*, s. 49.
[17] C. Offe, *Drogi transformacji*, PWN, Kraków 1999, s. 183-184.
[18] Por. A. Klimczuk, *Bariery i perspektywy…*, s. 94-95, 103.

ludzi starych[19]. Model zakłada połączenie czterech strategii, które powinny obejmować ogólne i szczegółowe zadania (rys. 1). Są to: (1) dodawać lat do życia – krótkoterminowa, interwencyjno-asekuracyjna, likwidowanie niedoborów, uzupełnianie deficytów, ratownictwo; (2) dodawać zdrowia do lat – średnioterminowa (5-10 lat), asekuracyjno-kompensacyjna, programy profilaktyczno-promocyjne, wyprzedzanie zjawisk, zdarzeń i procesów niekorzystnych, głównie w zakresie zdrowia; (3) dodawać życia do lat – wieloletnia, kompensacyjno-partycypacyjna, programy profilaktyczne, przygotowanie do starości, zdolności do samoopieki, poprawa jakości życia najstarszych seniorów; (4) ku międzypokoleniowej solidarności – długoterminowa, partycypacyjno-integracyjna, wykorzystująca koncepcję „społeczeństwa dla ludzi w każdym wieku". Zmierza do dostosowania działań do potrzeb, możliwości i umiejętności wszystkich obywateli oraz uaktywniania i wykorzystania potencjału różnych pokoleń. PRM może być zatem rozpatrywana jako element łączący kilka podejść i kierunek przemian w konstruowaniu programów i strategii.

Rys. 1. Modelowe strategie polityki społecznej wobec starości i ludzi starych

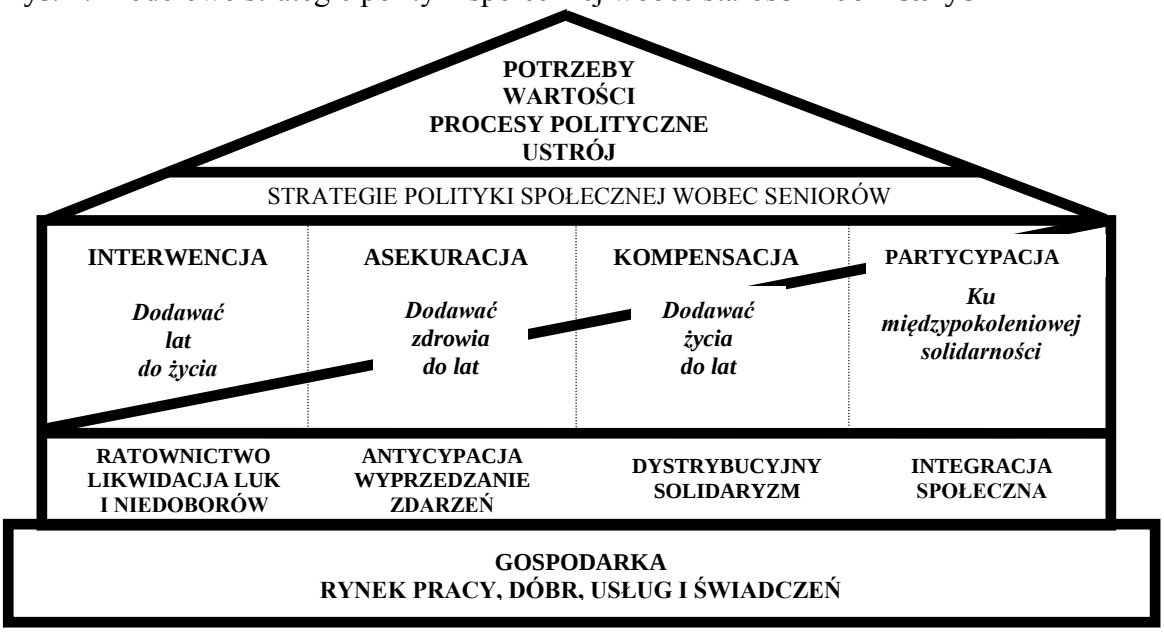

Źródło: Z. Woźniak, *Priorytety w programach gerontologicznych organizacji międzynarodowych i struktur europejskich jako przesłanka budowy polityki społecznej wobec starości i osób starszych*, [w:] M. Szlązak (red.), *Starzenie się populacji wyzwaniem dla polityki społecznej. Materiały konferencyjne*, ROPS, Kraków 2003, s. 28.

[19] Z. Woźniak, *Priorytety w programach gerontologicznych organizacji międzynarodowych i struktur europejskich jako przesłanka budowy polityki społecznej wobec starości i osób starszych*, [w:] M. Szlązak (red.), *Starzenie się populacji wyzwaniem dla polityki społecznej. Materiały konferencyjne*, ROPS, Kraków 2003, s. 28.

Odmienne podejście proponują J. Sáez, S. Pinazo i M. Sánchez, wskazując na wymiary PRM[20]. Zdaniem badaczy idea ta wyłania się na drodze realizacji projektów rozwoju kontaktów i współpracy pokoleń oraz z badań nad prowadzącymi je podmiotami. Współzależność pokoleń odnosi się do integracji trzech wymiarów życia: jego przestrzeni, cyklu i projektu (rys. 2). Odpowiadają im: miejsca sprzyjające międzypokoleniowości, interpretacje i stereotypy etapów życia oraz wizje przyszłości wskazujące jednostkom szanse i prawa w razie utraty różnego rodzaju zasobów. PRM powinna obejmować połączone ze sobą strategie i programy kolejno na rzecz: przestrzeni i architektury, kultury i edukacji oraz gospodarki, rynku pracy oraz zdrowia publicznego. Ponadto powinna uwzględniać decyzje uzgodnione przez wielu interesariuszy, etyczne uzasadnienia działań oraz praktyczne możliwości ich wdrażania[21].

Rys. 2. Główne wymiary międzypokoleniowej polityki społecznej

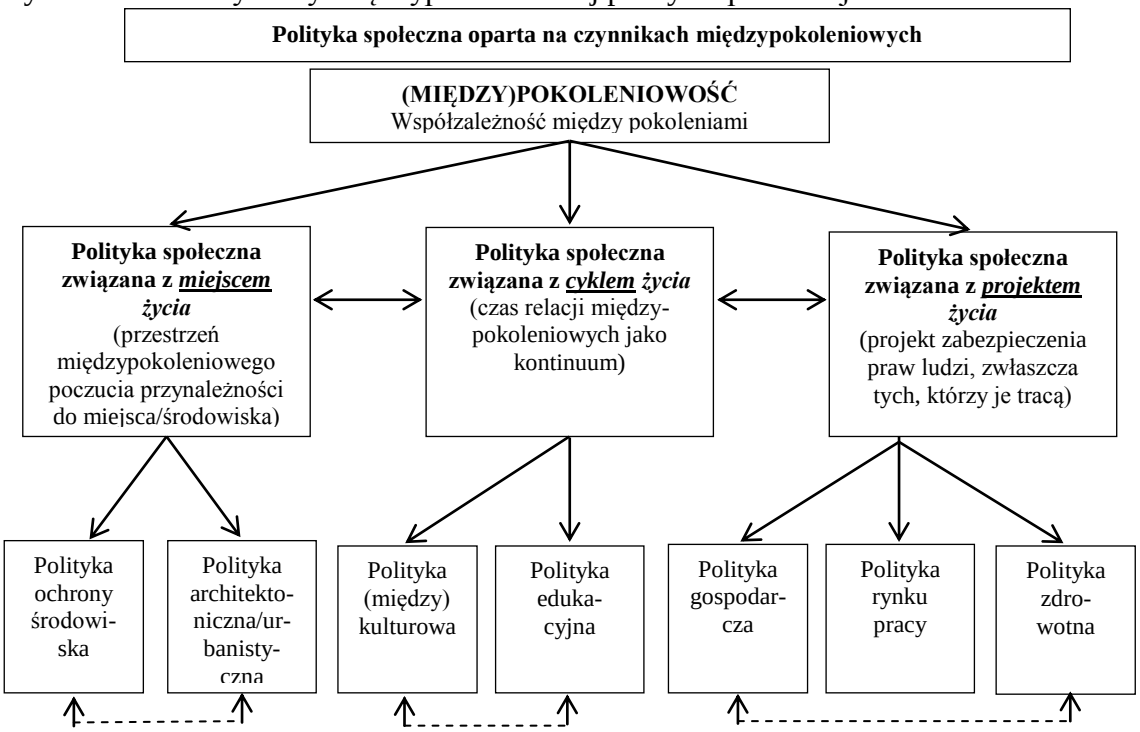

Źródło: J. Sáez, S. Pinazo, M. Sánchez, *Fostering intergenerational policies*, [w:] M. Sánchez (eds.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages*, „la Caixa" Foundation, Barcelona 2007, s. 202.

[20] J. Sáez, S. Pinazo, M. Sánchez, *Fostering intergenerational policies*, [w:] M. Sánchez (ed.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages*, „la Caixa" Foundation, Barcelona 2007, s. 186-191.
[21] Tamże, s. 200.

Omówiona koncepcja może być wykorzystywana do analiz polityki na poziomie centralnym, regionalnym i lokalnym. Pośrednio wskazuje też na budowanie SP poprzez dostosowanie do osób w każdym wieku nie tylko warunków życia poszczególnych rodzin, ale też przestrzeni publicznych istotnych dla społeczności lokalnych (gmin, dzielnic). Możliwe jest też tworzenie (lub przekształcanie istniejących) placówek i instytucji jako „wspólnych przestrzeni międzypokoleniowych", czyli odpowiadających potrzebom dzieci i młodzieży oraz seniorów, a zarazem kształtujących ich wzajemne relacje[22]. Może to być np. łączne prowadzenie domów pomocy społecznej i przedszkoli, klubów seniora i szkół, domów dla seniorów i bezdomnych matek, dziennej opieki dla seniorów i centrów rozwoju dzieci, wspólnot emerytalnych i akademickich. Programy te pozwalają na pobudzanie wymiany między pokoleniami i generowanie wielu korzyści dla uczestników i otoczenia[23].

Koncepcje działań na rzecz SP są też tworzone przez organizacje międzynarodowe. W tym miejscu należy jedynie zwrócić uwagę na najważniejsze z nich. Przede wszystkim PRM towarzyszy promocji aktywnego starzenia się – koncepcji upowszechnianej od ostatniej dekady ubiegłego stulecia głównie pod wpływem Światowej Organizacji Zdrowia, która łączy dążenie do podtrzymywania produktywności osób starszych z ich jakością życia oraz dobrostanem psychicznym i fizycznym. Polityka ta zwraca uwagę na potrzebę ograniczania dyskryminacji ze względu na wiek, wielowymiarowej edukacji i aktywizacji obywatelskiej w zabezpieczaniu praw ekonomicznych, politycznych i społecznych osób starszych, co ma sprzyjać poprawie stanu zdrowia oraz rozwiązywaniu problemów rodzinnych i lokalnych[24].

[22] S.E. Jarrott, A.P.C. Weintraub, *Intergenerational shared sites: A practical model*, [w:] M. Sánchez (eds.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages*, „la Caixa" Foundation, Barcelona 2007, s. 139.
[23] Zob. S. Pinazo, M. Kaplan, *The benefits of intergenerational programmes*, [w:] M. Sánchez (ed.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages*, „la Caixa" Foundation, Barcelona 2007, s. 72, 75, 84.
[24] *Active Ageing. A Policy Framework*, WHO, Geneva 2002.

Rys. 3. Przepływy między kapitałami w „społeczeństwie dla ludzi w każdym wieku”

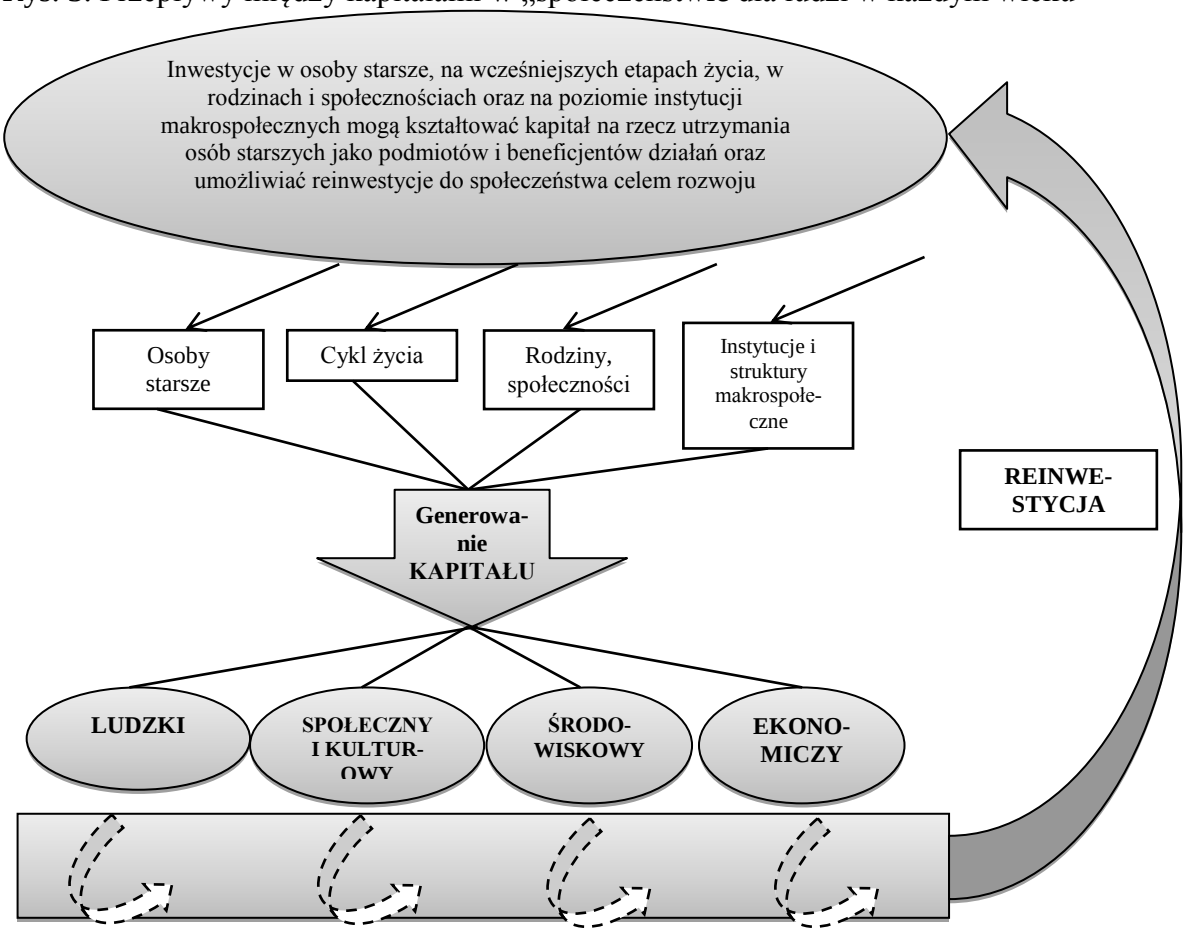

Źródło: *Highlights of an expert consultation on developing a policy framework for a society for all ages*, United Nations, www.un.org/esa/socdev/ageing/policyframework.html [dostęp: 04.01.2011].

Na poziomie globalnym polityce aktywnego starzenia i PRM służy Międzynarodowy Plan Działania nt. Aktywnego Starzenia się koordynowany od 2002 roku przez Organizację Narodów Zjednoczonych[25], który zawiera rekomendacje dla rządów krajowych. Rdzeń tych podejść stanowi kreowana od lat dziewięćdziesiątych XX wieku przez ONZ koncepcja „budowy społeczeństwa dla ludzi w każdym wieku”[26] (rys. 3). Najogólniej zakłada ona: wykorzystanie i reinwestycję w cyklu życia kapitału ludzkiego, społeczno-kulturowego, ekonomicznego i przyrodniczego; adaptację rodzin, społeczności i infrastruktury krajów do struktury demograficznej; oraz prowadzenie działań na rzecz aktywnego starzenia się, edukacji ustawicznej, promocji zdrowego stylu życia, integracji

[25] *Report of the Second World Assembly on Ageing Madrid. Madrid International Plan of Action on Ageing*, United Nations, New York 2002.
[26] *Highlights of an expert consultation on developing a policy framework for a society for all ages*, United Nations, www.un.org/esa/socdev/ageing/policyframework.html [dostęp: 04.01.2011].

międzypokoleniowej, elastyczności rynków pracy, kształtowania przestrzeni przyjaznych seniorom, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, zrównoważonej polityki społecznej, zapobiegania ubóstwu i wykluczeniu osób starszych.

W Unii Europejskiej debata na temat aktywnego starzenia się trwa od lat dziewięćdziesiątych XX w., a za główne etapy zaangażowania w nią różnych podmiotów i nadania problemowi wysokiej rangi można uznać ogłoszenie w 1999 roku komunikatu „Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity"[27], przy okazji obchodów, z inicjatywy ONZ, Międzynarodowego Roku Seniorów, oraz ogłoszenie 2012 roku Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej[28].

PRM i polityka aktywnego starzenia się są upowszechniane w odniesieniu do wielu sfer życia społeczno-gospodarczego[29]. Warte podkreślenia w odniesieniu do rynku pracy są programy zarządzania wiekiem w organizacjach stanowiące element szerszych strategii zarządzania różnorodnością[30]. Ich istotą jest uwzględnianie różnic w wieku pracowników w procesach: rekrutacji; szkolenia, rozwoju i awansów; elastycznych form zatrudnienia; ergonomii i projektowania stanowisk pracy; zmiany postaw wobec starszych pracowników. Innym zalecanym przez Komisję Europejską podejściem jest budowa „srebrnej gospodarki"[31]. Jak zauważają badacze tego zjawiska, nie jest to tylko rynek dóbr, wartości i usług dla zamożnych osób starszych, ale też specjalne rozwiązania w handlu między podmiotami gospodarczymi umożliwiające adaptację do starzejących się zasobów pracy oraz idee „projektowania uniwersalnego" i „międzypokoleniowego", których celem

[27] *Communication from the Commission. Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity*, COM(1999) 221, Brussels, 21.05.1999.

[28] Przyjęte w Polsce tłumaczenie nie odpowiada oryginalnemu sformułowaniu – koncepcji „aktywnego starzenia się" całego społeczeństwa, a nie jedynie osób starszych – tym samym może zawężać analizy i politykę publiczną. Zob. *Krajowy Plan Działania na rzecz Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012 w Polsce*, MPiPS, Warszawa 2012.

[29] PRM i aktywnego starzenia się w UE uwzględniają: Europejska Strategia Zatrudnienia, Otwarta Metoda Koordynacji w zakresie ochrony socjalnej i integracji społecznej, walka z dyskryminacją ze względu na wiek, polityka równych szans dla osób niepełnosprawnych i równości płci oraz promocja: innowacji społecznych, zdrowia publicznego i aktywności fizycznej, dostępności i mobilności, technologii telekomunikacyjnych dla osób starszych, kształcenia przez całe życie. Zob. *The EU contribution to active ageing and solidarity between generations*, European Commission, Luxembourg 2012.

[30] A. Walker, *Active ageing in employment. Its meaning and potential*, „Asia-Pacific Review" 2006, vol. 13, no 1, s. 89.

[31] Według Komisji Europejskiej „srebrna gospodarka" to koncepcja odnosząca się do „kombinacji dobrych warunków dostaw (wysoki poziom edukacji, badań i rozwoju, wrażliwe i elastyczne rynki) z rosnącą siłą nabywczą starszych konsumentów, która oferuje nowe ogromne możliwości wzrostu ekonomicznego". Zob. *Europe's demographic future. Facts and figures on challenges and opportunities*, European Commission, Luxembourg 2007, s. 96.

jest adaptacja dóbr i usług do osób o różnym wieku, kondycji fizycznej i możliwościach poznawczych, co może prowadzić do poprawy integracji społecznej[32].

4. Solidarność pokoleń (SP) w wybranych krajowych dokumentach strategicznych

Dalsza część artykułu obejmuje analizę założeń działań na rzecz SP wskazanych w wybranych dokumentach projektu cywilizacyjnego „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności". Za podstawowy uznaje się przyjęty w 2008 roku program rządowy „Solidarność pokoleń"[33]. Jego główny cel to wzrost do 2020 roku wskaźnika zatrudnienia ludności znajdującej się między 55 a 64 rokiem życia do poziomu 50%. Wyróżniono działania z zakresu polityki rynku pracy i ograniczające dezaktywizację zawodową starszych pracowników. Przyjęto dążenie do wydłużania i wyrównywania wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn celem zmniejszenia transferów do seniorów, co umożliwi zwiększenie wsparcia dzieci i młodzieży, które są najbardziej zagrożone ubóstwem. Uznano za istotne kierowanie się zasadami polityki aktywnego starzenia się, która nie jest nakierowana tylko na osoby 50+, lecz na cały cykl życia ludzkiego oraz modelu *flexicurity* obejmującego kształcenie ustawiczne i rozwiązania prawne umożliwiające godzenie pracy z obowiązkami prywatnym i rodzinnymi[34]. Podejście to ma uruchomić „pozytywny krąg" działań wzajemnie wspierających pozytywne efekty i dla starszych, i dla młodszych pokoleń, przy jednoczesnym zaangażowaniu programów i przywództwa rządowego, działań w przedsiębiorstwach oraz indywidualnej odpowiedzialności obywateli (np. promocja zdrowia i bezpieczeństwa pracowników, prewencja problemów związanych z wiekiem, ograniczenie zachęt do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę)[35].

Kontynuację powyższej perspektywy stanowi „Raport o kapitale intelektualnym Polski". Na jego potrzeby przygotowano indeks kapitału intelektualnego dla poszczególnych pokoleń w 16 krajach europejskich. Poszczególne pokolenia Polski zajęły w nim kolejno: 13 miejsce – dzieci i młodzież; 13 miejsce – studenci; 14 dorośli; 16 – seniorzy. Za kluczowe wyzwanie uznano przejście od pasywnej polityki „transferów socjalnych na rzecz pokolenia seniorów", przez aktywną politykę wykorzystującą rosnący

[32] F. Kohlbacher, C. Herstatt, *Preface and Introduction*, [w:] F. Kohlbacher, C. Herstatt (eds.), *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change*, Springer, Heidelberg 2008, s. xi-xxv.
[33] *Program Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+*, MPiPS, Warszawa 2008.
[34] Tamże, s. 6.
[35] Tamże, s. 7-8.

popyt seniorów, do stworzenia nowych usług i produktów oraz wykorzystania ich kapitału intelektualnego[36]. Powtórzono rekomendacje z programu „Solidarność pokoleń" i zalecono m.in. stworzenie paktu na rzecz aktywności osób 50+, działania na rzecz zmiany postaw wobec seniorów, dostosowanie oferty edukacyjnej, w tym wdrażanie programów przygotowania do emerytury, popularyzację zarządzania wiekiem, reformę emerytalną[37].

W raporcie „Polska 2030" stwierdzono, że uwzględnianie perspektyw SP i cyklu życia – przynajmniej jednego przyszłego pokolenia – ma pozwolić na odejście od „rządów przypadku" obejmujących horyzont czasu kalendarza wyborczego, na rzecz przywództwa strategicznego umożliwiającego uniknięcie dryfu rozwojowego kraju i realizację projektu cywilizacyjnego, wykraczającego poza transformację systemową realizowaną od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku[38]. Omówiona wcześniej aktywizacja osób 50+ została poszerzona o promocję budowy „srebrnej gospodarki"[39]. SP uznano dodatkowo za element budowy opiekuńczego społeczeństwa, które ma uzupełniać tworzenie państwa wspierającego pracę. Przyjęto, że współcześnie rosną „pokolenia aspiracji", które zderzają się swoją mobilnością i adaptacyjnością z „pokoleniami roszczeniowymi"[40]. Podziałowi temu towarzyszy luka pokoleniowa dotycząca kompetencji cyfrowych – po 1989 roku urodziły się pokolenia nieznające świata bez m.in. komputera i Internetu, wymagające dostosowania instytucji edukacji i kultury do nowych technologii[41]. Podkreślono też, iż społeczne koszty restrukturyzacji z początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia obejmują dziedziczenie niskiego statusu społeczno-ekonomicznego i bierności z pokolenia na pokolenie[42].

SP, obok solidarności terytorialnej (między regionami) i solidarności innowacyjnej (między wyrównywaniem szans i konkurencyjnością), stanowi jedną z trzech głównych zasad rozwoju kraju, na których opiera się projekt „Długookresowej strategii rozwoju kraju"[43]. Za kluczowe uznano tworzenie warunków współpracy i uniknięcia konfliktu pokoleń między przedstawicielami pierwszego powojennego wyżu demograficznego (analogowego), którzy będą zmniejszać swoje zaangażowanie publiczne i aktywność

[36] M. Boni (red.), *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, KPRM, Warszawa 2008, s. 15.
[37] Tamże, s. 137.
[38] M. Boni (red.), *Raport Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, KPRM, Warszawa 2009, s. 2-6, 275.
[39] Tamże, s. 17.
[40] Tamże, s. 10.
[41] Tamże, s. 153, 347, 363.
[42] Tamże, s. 256.
[43] M. Boni (red.), *Długookresowa strategia rozwoju kraju. Projekt. Część I*, MAiC, Warszawa 09.05.2012, s. 17.

zawodową, oraz drugiego powojennego wyżu demograficznego (cyfrowego), którzy współcześnie wkraczają w życie zawodowe i publiczne. Działania te mają prowadzić do budowy „srebrnej gospodarki" i wielopokoleniowego społeczeństwa sieci[44]. Podkreślono stymulowanie otwartości pokoleń na wymianę i wzrost jakości kapitału społecznego[45] i działania na rzecz zachowania zasobów przyrodniczych i geologicznych kraju dla przyszłych pokoleń[46].

Projekt „Strategii rozwoju kraju 2020" wskazuje na SP w ramach celów: II.4: „Rozwój kapitału ludzkiego", II.5: „Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych", II.6: „Efektywność energetyczna i poprawa stanu środowiska", III.1: „Integracja społeczna"[47]. Spośród podporządkowanych długo- i średniookresowej strategii rozwoju kraju zintegrowanych strategii na SP pokrótce wskazuje „Krajowa strategia rozwoju regionalnego" w odniesieniu do aktywizacji osób starszych, promocji uczenia się przez całe życie i wydłużania aktywności zawodowej[48]. Projekt „Strategii rozwoju kapitału społecznego" obejmuje zaś kierunki działań: 1.2.2. „Rozwój kompetencji medialnych w uczeniu się innym niż formalne, szczególnie wśród osób w wieku 50+ i na obszarach wiejskich" i 4.1.1: „Tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym", które obejmują wsparcie międzypokoleniowej edukacji medialnej i dialogu pokoleń[49]. Koncepcję SP odmiennie uwzględnia projekt „Strategia rozwoju kapitału ludzkiego", w którym poszczególne cele i narzędzia podzielono z uwagi na fazy życia obywateli: wczesne dzieciństwo; edukacja szkolna; edukacja na poziomie wyższym; aktywność zawodowa, uczenie się dorosłych i rodzicielstwo; starość[50]. Analiza spójności tego dokumentu powinna być jednak przedmiotem odrębnego opracowania.

5. Podsumowanie i wnioski

Utrzymanie SP stanowi istotną kwestię socjalną oraz perspektywę analiz, konstruowania i oceny polityki publicznej. W opracowaniu przybliżono główne znaczenia,

[44] Tamże, s. 20, 119; M. Boni (red.), *Długookresowa strategia rozwoju kraju. Projekt. Część II*, MAiC, Warszawa 09.05.2012, s. 59-61.
[45] M. Boni (red.), *Długookresowa strategia rozwoju kraju. Projekt. Część II*, …, s. 290.
[46] Tamże, s. 218.
[47] *Strategia rozwoju kraju 2020. Projekt*, MRR, Warszawa, listopad 2011, s. 66, 73, 85, 93, 130.
[48] *Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020: Regiony. Miasta. Obszary wiejskie*, MRR, Warszawa 2010, s. 25, 43-46
[49] *Strategia rozwoju kapitału społecznego. Projekt*, MKiDN, Warszawa 01.06.2012, s. 50, 84.
[50] *Strategia rozwoju kapitału ludzkiego. Projekt*, MPiPS, Warszawa 01.08.2012, s. 39.

cechy i wymiary pojęcia pokolenie oraz typy relacji międzypokoleniowych i zakres ich obowiązywania. Wskazano na cechy SP istotne z perspektywy polityki społecznej wraz z odniesieniem do zmian w cyklu życia. Zarysowano modele PRM i koncepcje przyjmowane współcześnie przez organizacje międzynarodowe. Wskazano na cechy koncepcji SP w rządowych dokumentach strategicznych.

Perspektywa SP pozwala na łączenie koncepcji dotyczących polityki rodzinnej i rynku pracy poprzez wskazanie wspólnych wymiarów działań i ich współzależności. Umożliwia większą spójność proponowanych i realizowanych działań w warunkach starzenia się populacji. Podjęta analiza pozwala zaryzykować twierdzenie, iż w opracowaniach strategicznych państwa koncepcja ta jest podporządkowana raczej zadaniom polityki rynku pracy. Dopiero osiągnięcie jej celów, głównie poprzez zwiększenie zatrudnienia osób 50+, ma prowadzić do poprawy szans rozwojowych dzieci i młodzieży, ograniczając ryzyko ich ubóstwa, jako wybranego celu polityki rodzinnej. Dodatkowo stawia się nacisk na zwiększenie możliwości zatrudnienia kobiet przez rozwój usług pozwalających na godzenie pracy i życia rodzinnego.

Przeprowadzony przegląd pozwala na sformułowanie pięciu rekomendacji dla działań praktycznych, które powinny być uwzględniane zwłaszcza przy godzeniu priorytetów polityki rodzinnej i rynku pracy. Mianowicie:

1. Wobec wzrostu wielopokoleniowości zasadne jest dalsze wspieranie działań integracji i PRM. Podejście to powinno być uwzględniane w szczegółowych dziedzinach polityki społecznej (m.in. ludnościowej, rodzinnej, edukacyjnej, migracyjnej, rynku pracy, ochrony zdrowia).

2. Niezbędne jest odniesienie perspektywy SP z dokumentów rządowych do programowania regionalnego i lokalnego.

3. Istotne jest podjęcie działań na rzecz budowy krajowego modelu „srebrnej gospodarki" uwzględniającego w większym stopniu działania zgodne z polityką innowacji.

4. PRM powinna zmierzać do zwiększania korzyści z współpracy dla osób starych (dziadków) i młodych (wnuków) oraz ich otoczenia społecznego.

5. Zasadne jest uwzględnianie rozwiązań na rzecz niwelowania nakładających się podziałów pokoleniowych, dotyczących także warunków życia rodzin, na terytorialne i dotyczące sytuacji na rynku pracy.

Dalsze badania dotyczące SP na gruncie analiz zarówno polityki rodzinnej, jak i rynku pracy, mogą dotyczyć siedmiu kierunków: (1) skali i przejawów dezintegracji

międzypokoleniowej w poszczególnych sferach życia społecznego, kulturalnego, gospodarczego i politycznego; (2) dyskursu dotyczącego konstruowania polityki i kontraktów międzypokoleniowych; (3) przemian relacji międzypokoleniowych w cyklu życia z uwzględnieniem przemian modelu rodziny; (4) zgodności krajowych dokumentów strategicznych dotyczących SP z rekomendacjami organizacji międzynarodowych; (5) możliwości kształtowania wspólnych przestrzeni międzypokoleniowych; (6) relacji między pokoleniem cyfrowym i analogowym; (7) przejawów wielokierunkowej dyskryminacji ze względu na wiek.

Literatura

Active Ageing. A Policy Framework, WHO, Geneva 2002.

Auleytner J., Głąbicka K., *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Elipsa, Warszawa 2001.

Boni M. (red.), *Długookresowa strategia rozwoju kraju. Projekt. Część I*, MAiC, Warszawa 09.05.2012.

Boni M. (red.), *Długookresowa strategia rozwoju kraju. Projekt. Część II*, MAiC, Warszawa 09.05.2012.

Boni M. (red.), *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, KPRM, Warszawa 2008.

Boni M. (red.), *Raport Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, KPRM, Warszawa 2009.

Communication from the Commission. Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity, COM(1999) 221, Brussels, 21.05.1999.

Europe's demographic future. Facts and figures on challenges and opportunities, European Commission, Luxembourg 2007.

Highlights of an expert consultation on developing a policy framework for a society for all ages, United Nations, www.un.org/esa/socdev/ageing/policyframework.html [dostęp: 04.01.2011].

Jarrott S.E., Weintraub A.P.C., *Intergenerational shared sites: A practical model*, [w:] M. Sánchez (ed.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages*, „la Caixa" Foundation, Barcelona 2007.

Klimczuk A., *Bariery i perspektywy integracji międzypokoleniowej we współczesnej Polsce*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wyd. Biblioteka, Łódź 2010.

Klimczuk A., *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*, Wiedza i Edukacja, Lublin 2012.

Kohlbacher F., Herstatt C., *Preface and Introduction*, [w:] F. Kohlbacher, C. Herstatt (eds.), *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change*, Springer, Heidelberg 2008.

Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020: Regiony. Miasta. Obszary wiejskie, MRR, Warszawa 2010.

Krajowy plan działania na rzecz europejskiego roku aktywności osób starszych i solidarności międzypokoleniowej 2012 w Polsce, MPiPS, Warszawa 2012.

Naegele G. i wsp., *A new organisation of time over working life*, Eurofound, Dublin 2003.

Offe C., *Drogi transformacji*, PWN, Kraków 1999.

Pinazo S., Kaplan M., *The benefits of intergenerational programmes*, [w:] M. Sánchez (ed.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages*, „la Caixa" Foundation, Barcelona 2007.

Program Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+, MPiPS, Warszawa 2008.

Report of the Second World Assembly on Ageing Madrid. Madrid International Plan of Action on Ageing, United Nations, New York 2002.

Sáez J., Pinazo S., Sánchez M., *Fostering intergenerational policies*, [w:] M. Sánchez (ed.), *Intergenerational programmes. Towards a society for all ages*, „la Caixa" Foundation, Barcelona 2007.

Strategia rozwoju kapitału ludzkiego. Projekt, MPiPS, Warszawa 01.08.2012.

Strategia rozwoju kraju 2020. Projekt, MRR, Warszawa, listopad 2011.

Szatur-Jaworska B., *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, ASPRA-JR, Warszawa 2000.

Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2002.

Szukalski P., *Czym jest solidarność międzypokoleniowa?*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wyd. Biblioteka, Łódź 2010.

Szukalski P., *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

The EU contribution to active ageing and solidarity between generations, European Commission, Luxembourg 2012.

Walker A., *Active ageing in employment. Its meaning and potential*, „Asia-Pacific Review" 2006, vol. 13, no 1,

Woźniak Z., *Priorytety w programach gerontologicznych organizacji międzynarodowych i struktur europejskich jako przesłanka budowy polityki społecznej wobec starości i osób starszych*, [w:] M. Szlązak (red.), *Starzenie się populacji wyzwaniem dla polityki społecznej. Materiały konferencyjne*, ROPS, Kraków 2003.

Solidarity between generations in strategic perspective of state

Summary:

The aim of this article is to introduce a concept of "solidarity of generations" in the context of challenges of population ageing at the beginning of the XXI century. Maintaining relationships without generational conflict is a matter requiring joint intervention of public, market and social sectors entities. After the discussion of generation meaning and types of relationships between generations, intergenerational policies models were identified. The description included activities at the international, national, regional and local levels. Later in the article activities assumptions for the solidarity of generations included in the selected documents of civilization project "Poland 2030. The Third Wave of Modernity" were critically analyzed of the main approaches. Conclusions provided recommendations for practical action and further research.

Keywords: life-cycle perspective, social policy towards ageing and older people, society for all ages, silver economy.